

"חמוטל" ו"מכשיר" לא בידינו

קרבות "חמוטל" ו"מכשיר" במסגרת קרבות הבלימה במלחמת יום הכיפורים
8.10.73 - 10.10.73

פרק ז'

סיכום קרבות ה-9.10

פעמיים במהלך קרבות ה-9.10 דיווחו מפקדי גדודים כי כבשו את היעד. בבוקר, בשעה 0745, דיווח מג"ד 599: "חמוטל" בידי". אחה"צ, סמוך לשעה 1530, דיווח מ"מ מג"ד 410: "מכשיר" בידי". ב-2 המקרים הדיווח לא היו מציאותי, ובסופו של יום לא היו שני המתחמים בידי כוחותינו. התמונה העולה מתיאור הקרבות במתחם "חמוטל - מכשיר", ב-9.10:

ב-9.10 נמשכו התקפות יחידות אוגדה 143 על מתחם "חמוטל-מכשיר" מתוך אי הבנה של פרישת המערך המצרי במתחם. ההתקפות התבצעו למרות הנחיית הרמטכ"ל שלא ליזום פעולות התקפיות ביום זה. המסקנה המתבקשת בעקבות קרבות ה-8.10 במתחם, היתה כי המצרים הקימו במתחם מערך חטיבתי רציף, רווי נשק נ"טי, בעל יכולת חיפוי הדדית יעילה מאד בין אגפיו. לכן, כדי להחזיר את המתחם לשליטת צה"ל, היה צורך לתכנן התקפה אוגדתית מתואמת, עם הכנה ארטילרית נאותה (ואם אפשר גם עם סיוע אווירי). לכאורה, זה מה שנעשה בהתקפת הבוקר, אולם כפי שראינו, למעשה התנהלו במקביל שתי התקפות חטיבתיות, שלמרות הפיקוד המשותף עליהן, ע"י סגן מפקד אוגדה 143, ולמרות התיאום בקשר בין המח"טים, הן לא התגבשו לידי התקפה אוגדתית מתואמת. בעדותו לוועדת אגרנט, העיד מח"ט 421 כי בשלב הזה היתה לו תובנה ש"חמוטל"- צפון "מכשיר" הוא מערך אחד¹. אולם תובנה זו לא תורגמה בפועל לתכנית התקפה סדורה. ההתקפה החטיבתית תוכננה להשתלטות על "חמוטל" בלבד. כתוצאה מכך טנקי שני הגדודים שתקפו את "חמוטל", בדירוג, החלו להיפגע ברגע שהגיעו לקו הרכס ונחשפו למערך שבפתחת "פוטון" וצפון "מכשיר". ההתקפה היחידה על צפון "מכשיר", של גדוד 599, היתה בשל טעות בניווט, והגדוד התרסק על המערך הדו-גדודי רווי הנ"ט שהקימה שם חטיבה 112 המצרית.

בחלק הדרומי של "מכשיר", התקפת הבוקר של חטיבה 600 שיצאה לדרך לא היתה כלל התקפה חטיבתית אלא התקפה גדודית עצמאית, ללא כל חיפוי חטיבתי, והיא נכשלה באיבה עם היפגעות מג"ד 410, למרות שהגדוד כולו היה כשיר להמשך לחימה. התקפת חטיבה 600 בשעות אחה"צ בגזרה זו נכשלה כאשר גדוד 410 יצא לבדו לקרב, איבד בדרך שתיים משלוש פלוגותיו, ותקף בסופו של דבר את המערך הדו-גדודי בפתחת "פוטון" עם פלוגה מוקטנת אחת, שהתרסקה. התקפה זו היתה תוצאה של חוסר קומוניקציה בין מח"ט 600, שככל הנראה לא התכוון כלל לתקוף את "מכשיר", לבין מ"מ מג"ד 410.

עם זאת, ההתקפה על "חמוטל" השיגה את מטרתה, ואפשר לקבוע, הן על סמך המקורות הישראליים והן על סמך המקורות המצריים, שגדוד 335 המצרי נטש את "חמוטל" למשך למעלה מ-24 שעות. יש להניח במידה רבה של סבירות שהנסיגה אירעה בגלל כמות גדולה מאד של אבידות בגדוד 335 וצורך בשיקום ובהתארגנות מחדש. אפשר אם כך לקבוע כי כיבוש "חמוטל" הוכתר בהצלחה. אלא שלהצלחה זו לא היתה משמעות רבה בשטח, ולא משום שחטיבה 421 ירדה מן היעד ולא החזיקה בו, אלא משום שלמרות הפגיעה הקשה באגפו השמאלי של המערך המצרי, ב"חמוטל", המערך העיקרי בפתחת "פוטון" החזיק מעמד והצליח להדוף את התקפות גדודים 599 בבוקר ו-410 אחה"צ. מנקודת הראות המצרית, חטיבה 112 עמדה במשימתה.

עליית גדוד 198 על "חמוטל" בשעות אחה"צ והגילוי ש"חמוטל" ננטשה ע"י המצרים היתה אירוע שמשמעותו הוחמצה לחלוטין. בחוכמה שלאחר מעשה, אילו הועברה הידיעה בצינורות הפיקוד של אוגדה 162 ופיקוד דרום, ניתן היה להוציא לפועל, באמצעות חטיבה 421, את הרעיון המבצעי שיזם שרון בערב ה-8.10 - לתפוס את "חמוטל" וממנה לגלול מאחור את המערך המצרי בפתחת "פוטון" וצפון "מכשיר". אולם כזכור, יוזמה התקפית כזאת נאסרה ע"י המטכ"ל כבר לקראת בוקר ה-9.10, ולכן גם אם היתה התובנה הזאת מחלחלת להכרתה של מפקדת הפיקוד, ספק אם היה ניתן אישור להוציא יוזמה התקפית כזאת לפועל באישור הפיקוד.

פרשת חילוץ אנשי מעוז "פורקן" היתה פרשה הרואית, שמחירה היה כבד. 15 מאנשי הכוח המחלץ נהרגו ועשרות נפצעו, עשרות כלים נפגעו, 8 כלים נשארו בשטח. בדיעבד, בחוכמה שלאחר מעשה, התעקשותו של מח"ט 14 להיות הגורם המחלץ את אנשי "פורקן" גרמה להסתבכות המיותרת של הכוח מפלוגת החרמ"ש י', הסתבכות שהעלתה משמעותית את מחיר הדמים של מבצע החילוץ. אין לשלול את המניע של מח"ט 14, שהיה תחושת אחריות לגורלם ולחילוץם של אנשי המעוז, בתור מי שהיה מפקד הגזרה האחראי עליהם בפרוץ המלחמה. אולם החילוץ יכול היה להתבצע ע"י כוחות חטיבה 421 שהיו פרוסים בשטח במרחק של מאות מטרים מאנשי "פורקן", וזאת הבין מפקד האוגדה בזמן אמת (ראה שיחתו עם מח"ט 14 בשעה 0740 - לעיל בפרק ה').

ניתוח הפעולה הישראלית בגזרה ב-9.10 מצביע על הליקויים הבאים :

1. בקרבות ה-9.10 החל להתגלות במלוא חריפותו כישלון השליטה הפיקודית על אוגדה 143, שנבע מהנתק המהותי שנוצר בין שני המפקדים הבכירים - אלוף הפיקוד ומפקד אוגדה 143. אירועי יום ה-8.10, ובמיוחד בזבז ואי ניצול עוצמתה של האוגדה במהלכי הסרק שיזם אלוף הפיקוד ביום זה, ואבדן שטחים חיוניים כמו "חמוטל" ו"מכשיר" בעקבות זאת, הביאו לאבדן אמון מוחלט של מפקד אוגדה 143 בכישוריו של אלוף הפיקוד, והביאו לכך שאלוף הפיקוד לא יכול היה עוד לשלוט במפקד האוגדה. כתוצאה מכך לא מולאו הוראות

הרמטכ"ל לשמר את הכוח ולייצב קו ב-9.10, ואוגדה 143 יצאה לסדרה של התקפות שבהן כמעט לא הצליחה לשפר את המצב הטקטי בשטח, ושילמה על התקפות אלה במחיר כבד של לוחמים וכלים.

2. גם ביום זה נמשכה התופעה של הפעלת כוחות גדולים ברמת האוגדה והחטיבה תוך ויתור על תרגולות נוהל הקרב שנלמדו ותורגלו בצה"ל במשך שנים. אם בהתקפות החפוזות, הלא מתוכננות, והמתפתחות מתוך תנועה של ה-8.10, עוד היתה הצדקה כלשהי לכך, הרי לקראת בוקר ה-9.10 עמד לרשות מטות האוגדה והחטיבות הזמן הנדרש לקיים נוהל קרב סדור, ולו גם מקוצר. זה לא קרה, אם משום שעצם קיומו של נוהל קרב מסודר להתקפה עמד בסתירה מוחלטת להנחיות הרמטכ"ל שלא ליזום פעילות התקפית, ואם מסיבות אחרות.

וכך כותב סגן מפקד האוגדה יעקב (ג'קי) אבן בספרו "בנקודת הכובד", על התנהלות האוגדה ב-9.10 - "מפקד האוגדה אינו מפעיל את מטהו לתכנון ומתן פקודות למהלכים אוגדתיים. הפעלת האוגדה נעשית ע"י הנחיות אינדיבידואליות בעל פה, לעיתים ממודרות, למפקדי החטיבות. ההנחיות שהם מקבלים הן כלליות למדי ומודגשת בהן מרכזיות החילוץ או הצורך ב'ייצוב הקו', אך מובעות בהן גם ציפיותיו של מפקד האוגדה ל'יזמה' מצד מקבל הפקודה וניתנת לו במשתמע הרשות להוציאה אל הפועל. נוהל ההפעלה של כוחות האוגדה מכונן להבליט פעילות 'עצמאית' של החטיבות כל אחת בגזרתה, **ולמעט כל האפשר בסממני מעורבותה של מפקדת האוגדה** [ההדגשה שלי – ע.מ.]. יתר על כן, בחלק גדול מהזמן מפקד האוגדה אינו ממלא תפקיד גלוי בהכוונת מהלכי החטיבות, אף שהוא מקפיד להיות בתמונת המהלכים ולהשפיע עליהם, לעתים 'מאחורי הקלעים'. הפיקוח הישיר על פעילות החטיבות והתיאום המבצעי ביניהן מוטלים על סגן מפקד האוגדה – על פי הנחיותיו הכלליות של מפקדו " ².

תיאור זה של סגן מפקד האוגדה לא נכתב בנימה ביקורתית אלא בנימה אפולוגטית, לאמור - האוגדה התנהלה כך ב-9.10 מתוך ההכרח של שרון לתמרן על גבול (או מעבר לגבול) המגבלות שהוטלו על פעילות האוגדה בפקודת הרמטכ"ל. הדברים מדברים בעד עצמם. התוצאה היתה שלא התנהל גם ביום זה שום נוהל קרב מסודר לסדרה של התקפות אוגדתיות וחטיבתיות שניהלה האוגדה. האוגדה התנהלה, כפי שמעיד הקצין השני בבכירותו בה, בניגוד לכל מה שנלמד ותורגל בצה"ל במשך עשרות שנים.

3. כתוצאה מכך, גם בחטיבות לא התקיים נוהל קרב מסודר. במקרה הטוב, בחטיבה 421, התקיים תידרוך מח"ט חפוז ליד טנק המח"ט לפני היציאה להתקפה. בחטיבה 600 ניתנו הפקודות להתקפה בקשר, גם בהתקפת הבוקר וגם בהתקפת אחה"צ, והתוצאה המובהקת היתה שגם אם למח"ט היו כוונות ברורות (לעצמו) לגבי משימותיהם של הגדודים, מפקדי הגדודים לא הבינו אותן. כך, מג"ד 409 לא הבין שמצופה ממנו לחפות על התקפת גדוד 410 בהתקפת הבוקר. כך, מ"מ מג"ד 410 לא הבין את כוונת המח"ט בהתקפת אחה"צ, ויצא להתקפה על יעד של מח"ט לא היתה שום כוונה שיגיע אליו.

4. גם בגדודים לא התקיים כל נוהל קרב. הגדודים יצאו להתקפה בצורה חפזה ולא מתוכננת. הפקודות ניתנו בקשר, ללא מידע על אויב, ומבלי שהמפקדים ומפקדי המשנה ידעו כוונה, מטרה, ושאר מרכיבי הפקודה, וכמובן גם ללא שום מידע מודיעיני, שבשעת היציאה להתקפה כבר התחיל להצטבר (ראה להלן). בגדוד 410 (וגם בגדודים אחרים של חטיבה 600) היציאה החפזה גרמה לכך שחלק מטנקי הגדוד יצאו להתקפה בטרם השלימו מילוי מחדש, וחלקם לא הספיקו להצטרף להתקפה משום שהיו בעיצומו של "מלא מחדש".
5. בהעדר עבודת מטה, בכל הרמות, גם לא התבצע שום עדכון ליחידות לגבי מידע מודיעיני שכבר צריך היה להתגבש, אילו בוצע תיחקור מודיעיני של הקרבות שהתנהלו ביום הקודם לקראת קרבות הבוקר, או של קרבות הבוקר, לקראת קרבות אחה"צ. תצ"א של האיזור שצולמה בשעה 0945, שממנה אפשר היה ללמוד את ההיערכות המצרית במתחם "חמוטל-מכשיר", או פירותיה, לא הגיעו לידיעת הכוחות. ככל שהגיע למפקדת האוגדה מידע ממודיעין הפיקוד או ממקורות אחרים, הוא לא הורד לחטיבות. התקפת אחה"צ של גדוד 410 היתה ההתקפה השלישית של כוח שריון של צה"ל על אותו מתחם בתוך 24 שעות. למפקד התוקף, סמג"ד 410, לא היה מושג על הקרבות שניהלו על אותו מתחם ממש גדוד 599 באותו בוקר, וגדוד 198 בערב הקודם.
6. רמת השליטה ביחידות בעת ההתקפות לא היתה טובה. ברמת הפיקוד, הדבר בלט בפרשת ההחלטות התזזיתיות בקשר להקצאת ציר "טליסמן" לאוגדות 162 ו-143 בין השעות 0900-0730. בהמשך היום, הפכה סוגיית שליטת הפיקוד במהלכי אוגדה 143 לבעייה בסדר גודל מערכתי (ופוליטי). פרשה זו חורגת מהיקפה של עבודה זו.
- ברמת האוגדה, כבר תוארה לעיל ובפרקים קודמים התקפת הבוקר הדו-חטיבתית שהיתה אמורה להיות התקפה אוגדתית, אך התנהלה למעשה כשתי התקפות חטיבתיות נפרדות. גם התקפת אחה"צ, שהיתה אמורה להיות התקפה דו-חטיבתית (חטיבות 600 ו-14), התגלגלה בפועל כשתי התקפות חטיבתיות האחת אחרי השנייה. גם פרשה זו הינה מחוץ להיקפה של עבודה זו.
- בחטיבה 421, דווקא מיקומו של המח"ט בנקודה הקדמית ביותר של קרב הבוקר, בצומת "חזיזית-טליסמן", מנע ממנו אפשרות לצפות לאיזה כיוון הולכת התקפת גדוד 599. למרות שהתקפת חטיבה 421 היתה התקפה חטיבתית, לאחר השלב הראשון שבו שני גדודים חיפו על תנועת גדוד 264 והתקפתו על "חמוטל", עיקר הקרב של חטיבה 421 לא היה קרב חטיבתי, ולמעשה כל גדוד נלחם את מלחמתו העצמאית.
- בחטיבה 600, מיקומו של המח"ט בהתקפת הבוקר לא איפשר לו להבחין בכך שכוונתו כי גדוד 409 יחפה על התקפת גדוד 410 איננה מתממשת, ולא איפשר לו להבחין בזמן כי התקפת גדוד 410 נעצרת והגדוד מתפזר ללא שליטה לאחר הפגיעה במג"ד. כתוצאה מכך לא ניתן היה לעצור את הגדוד, לבצע היערכות מחדש, ולהמשיך במשימתו. עד כדי כך לא הבין המח"ט את מה שאירע בשטח, שדיווח לאוגדה כי פלוגות הגדוד נסחפו לציר "טליסמן",

שעה שבפועל הגיעו פלוגות הגדוד לציר "פוטון" מרחק של 8-9 ק"מ מהמקום שאליו סבר המח"ט כי לשם הגיעו, ומרחק של לא יותר מ-3.5 ק"מ מהמקום בו נמצא הוא עצמו. בהתקפת אחה"צ איבד המח"ט לחלוטין את השליטה על גדוד 410 שהסתבך בקרב באיזור שהיה באזימוט של כ-110 מעלות ובמרחק של 4 ק"מ מהכיוון שאליו התכוון המח"ט שהגדוד ינוע. במצב זה, הגדוד לא יכול היה להסתייע ביחידות אחרות של החטיבה, ונלחם את מלחמתו בנפרד מיתר החטיבה.

בתוך גדוד 410 איבד מ"מ המג"ד את השליטה על כוחותיו, ובסופו של דבר נכנס להתקפה על צפון "מכשיר" עם 9 טנקים - 25% ממספר הטנקים שעמדו לרשותו בגדוד (חטיבה 600 היתה אולי החטיבה היחידה בצה"ל שעמדה על תקן טנקים מלא).

7. החטיבות באוגדה שילמו מחיר כבד על המחסור בציווד לחימה קריטי, ובעיקר מקלעים. טנקי חטיבה 421 בהתקפת הבוקר, וטנקי גדוד 410 בהתקפת אחה"צ, ניהלו קרב נגד חי"ר תוך שהם נאלצים לאלתר לחימה בנשק אישי, ברימונים ובירי לא אפקטיבי בתותח, במקום להשתמש באמצעי הלחימה העיקריים של טנקים מסתערים על יעד חי"ר - מקלעי המקביל והמפקד. אפשר להמשיל זאת למתאגרף שעולה לזירה בידיים קשורות, והוא נאלץ להילחם באמצעות הגוף, הברכיים והראש.

8. התקפות ה-9.10 התבצעו בסיוע ארטילרי מינימליסטי, האש הארטילרית הופעלה לירי על המטרות בטרם ההתקפה - כך בשתי ההתקפות החטיבתיות בבוקר, ובהתקפת חטיבה 600 אחה"צ. לא הופעלה אש ארטילרית צמודה לכוחות בשלבי ההסתערות על היעדים.

9. בכל התקפות היום לא היה סיוע אווירי.

10. גם בקרבות ה-9.10 בלט חוסר המוכנות של השריון הישראלי לאתגר שהציב בפניו מערך החי"ר המצרי, רווי אמצעי הנ"ט. גם ביום זה, החי"ר המצרי המגובה במערך נ"ט אינטנסיבי נלחם בנחישות ובאומץ מול הטנקים הישראלים המסתערים. ב"חמוטל" הצליח הלחץ הישראלי הרצוף, במספר גלי התקפות שראשיתם בהתקפות אחר הצהריים של ה-8.10, לשחוק את המערך המצרי עד שהביאו להתקפלות זמנית מהמתחם. במערך העיקרי של פתחת ציר "פוטון" עמד החי"ר המצרי בהתקפת הטנקים הישראלים המסתערים והביסם בשתי ההתקפות של הבוקר ואחה"צ. התקפות ה-9.10, כמו התקפות היום שקדם לו, היו על טהרת הטנקים, ללא שיתוף של חי"ר או חי"ר משוריין, בכך, בנוסף לליקויי החימוש, נפגעה קשות יכולתן של יחידות הטנקים להילחם בחי"ר רווי הנ"ט. השילוב של חוסר בחרמ"ש עם חוסר במקלעים ו/או בתחמושת למקלעים היה קטלני.

ולסיכום, כך מסכם הרמטכ"ל המצרי שאזלי את קרבות היום בזיכרונותיו :

"יום ג', 9 לאוקטובר

האויב המשיך בהתמדה בהקרבת חיי צוותי הטנקים שלו. הם תקפו בקבוצות קטנות והתמידו בטקטיקה של התקפות חיל הפרשים.... גם היום, ההתקפות נעצרו באבידות

כבדות....האסטרטגיה שלנו מאז ומתמיד היתה לאלץ את האויב להילחם בתנאים שלנו, אך מעולם לא ציפינו מהם לשתף פעולה בכך" ³ .

9.10.73 - לוח זמנים

[הערה : מסגרות הזמנים המובאות להלן משוערות ומתבססות על חומר המחקר. אין בנמצא הקלטות רשת קשר או רישומי יומן מבצעים המאפשרים תיחום מדוייק יותר של פרקי הזמן של רוב אירועי היום)

0530	חטיבה 14 מתייצבת בציר "טליסמן".
0539	פקודות סגן מאו"ג 143 למח"טים 421 ו-600.
0630	חטיבה 421 מתחילה את ההתקפה על "חמוטל".
0720-0645	התקפת גדוד 410 על דרום "מכשיר".
0730-0645	התקפת גדוד 264 על "חמוטל".
0820-0730	התקפת גדוד 599 על צפון "מכשיר".
1000-0830	התקפת גדוד 257 על "חמוטל".
1000-0900	חילוץ אנשי "פורקן".
1520-1400	התקפת גדוד 410 על צפון "מכשיר".
1700-1530	גדוד 198 עולה על "חמוטל".

9.10.73 - סיכום אבידות

בשל הכמות הגדולה של כלים שנפגעו ב-9.10, יפורטו בטבלה להלן רק כלים שנפגעו ונשארו בשטח, או שנהרגו בהם אנשי צוות.

מס'	סוג הכלי	גדוד	מפקד הכלי	חללים/נעדרים	שבויים	כלי נשאר בשטח	כלי נחלץ
1	מגח 3(*)	264	יוסף בודנשטיין	1		1	
2	מגח 3	264	משה פרל	1			1
3	מגח 3	599	איתמר ישראלי	2		1	
4	מגח 3	599	אמנון עמיקם	1		1	
5	מגח 3	599	משה שיפמן	1		1	
6	מגח 3	599	עמיקם מעין	2			1
7	מגח 3	599	שרגא בר ניסן	1			1
8	מגח 3	257	אלי הרי			1	
9	מגח 3	257	חיים חליבה			1	
10	מגח 3	599	יגאל הלבץ	1			1
11	נגמ"ש M113	184	שלמה לוי	1		1	

	1		2	ספי הכהן	184	נגמ"ש M113	12
1			2	שמי עטר	184	נגמ"ש M113	13
	1			עודד שמואלי	184	נגמ"ש M113	14
	1	3		אהרן נרקיס	410	מגח 6 (**)	15
	1	2	2	יעקב קרמרסקי	410	מגח 6	16
	1		3	אפרים פרח	410	מגח 6	17
	1		4	יחזקאל פכר	410	מגח 6	18
	1		1	אריה בשן	410	מגח 6	19
	11 טנקים 3 נגמ"שים	5	25				סה"כ

(*) מגח 3 - M48A3 - טנקי חטיבה 421.

(**) מגח 6 - M60A1 - טנקי חטיבה 600.

מראי מקום והערות לפרק ז'

1. עדות ארז באגרנט, עמ' 824.
2. אבן ומעוז, **בנקודת הכובד**, עמ' 66.
3. Shazli, **The Crossing**, p.240.